

บทที่ 1

บทนำ

ข้าวที่ผลิตได้ในโลกส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในทวีปเอเชีย เพราะประชากรในทวีปนี้ล้วนแต่คุ้นเคยกับการบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และในขณะที่เป็นผู้บริโภคข้าวมากที่สุดนั้น ทวีปนี้ก็ได้อาศัยเป็นผู้เพาะปลูกข้าวมากที่สุดในโลกเช่นกัน จึงกล่าวได้ว่าการผลิต การส่งออก การนำเข้า ตลอดจนการบริโภคในทวีปนี้มีผลกระทบต่อตลาดข้าวของโลกโดยตรง

อย่างไรก็ดี การผลิตข้าวของโลกยังพึ่งพากับสภาพดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญเนื่องจากแหล่งปลูกข้าวส่วนใหญ่จะอยู่ในทวีปเอเชีย ซึ่งมีภูมิอากาศอยู่ในแถบมรสุม ความผันผวนของสภาพอากาศจึงเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อผลผลิตข้าวแต่ละปี แต่คิดโดยเฉลี่ยใน 5 ปีหลังนี้ (2526 - 2530) ผลผลิตข้าวของโลกจะตกประมาณ 290 ล้านตันข้าวสาร (U.N., FAO., 1987) และถึงแม้ว่าปริมาณข้าวสารที่โลกผลิตได้จะเท่ากับ 290 ล้านตันก็ตาม ปริมาณข้าวสารที่นำมาซื้อขายในตลาดโลกในระยะเวลาเดียวกันมีเพียง 12-13 ล้านตัน (U.N., FAO., 1987) เท่านั้น หรือเท่ากับไม่ถึงร้อยละ 5 ของปริมาณที่ผลิตได้ ดังนั้นราคาข้าวตลาดโลกจึงมีความแปรปรวนค่อนข้างสูง

ปริมาณการสต็อกข้าวของแต่ละประเทศก็เป็นดัชนีอีกตัวหนึ่งในการชี้ภาวะการค้าข้าวของโลก เพราะถ้าหากประเทศผู้นำเข้าได้มีการสต็อกข้าวไว้เพียงพอแล้วก็อาจจะออกมาดำเนินการซื้อขายในตลาดข้าวระหว่างประเทศน้อยลง ซึ่งก็จะมีผลกระทบต่อปริมาณการซื้อขายข้าวของโลก แต่จากสถิติการสต็อกข้าวระหว่างประเทศในระยะหลัง ๆ มาแล้ว พบว่ามีแนวโน้มลดต่ำลงมาโดยตลอด ทั้งนี้สันนิษฐานได้ว่าประเทศผู้นำเข้าต่างก็มีความมั่นใจในตลาดข้าวมากขึ้น โดยคาดคะเนว่าจะสามารถหาซื้อข้าวเข้าประเทศได้ตามความต้องการ ประกอบกับการสต็อกข้าวมีต้นทุนในการดูแลรักษาสูงมาก จึงทำให้ประเทศผู้นำเข้าแต่ละประเทศลดปริมาณการสต็อกข้าวลงดังกล่าว

ประเทศไทยได้เริ่มก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในการส่งออกข้าวของโลก ในปี พ.ศ. 2507 หลังจากที่ยกหน้านั้นไทยส่งออกได้เป็นที่สองรองจากประเทศพม่ามาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องจากปริมาณการส่งออกของไทยในปีนั้นได้พุ่งสูงขึ้นกว่าปีก่อนถึงร้อยละ 34 และถึงแม้ว่าปริมาณการส่งออกจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก แต่ก็ไม่ได้ทำให้ราคาข้าวส่งออกลดลงแต่ประการใด กลับสูงขึ้นกว่าปีก่อนร้อยละ 1 เพราะในระยษณัั้นตลาดข้าวยังมีลักษณะเป็นตลาดของผู้ขาย และลูกค้าที่สำคัญของไทยในระยษณัี้ดังกล่าวได้แก่ อินเดีย เอเชีย มาเลเซีย สิงคโปร์ฮ่องกง ญี่ปุ่น และฟิลิปปินส์ ซึ่งปริมาณการส่งออกของไทยในปี 2507 เท่ากับ 1,896 ล้านตัน โดยมีมูลค่าส่งออกเท่ากับ 4,388.54 ล้านบาท

ไทยยังรักษาความเป็นผู้นำการส่งออกข้าวอยู่ได้จนถึงปี พ.ศ. 2511 จึงสูญเสียความเป็นผู้นำให้แก่สหรัฐอเมริกา เนื่องจากในปีนั้นไทยผลิตข้าวได้น้อยลง ตลอดจนปริมาณการส่งออกก็ลดลงจากปีก่อนถึงร้อยละ 27.9 ทำให้สหรัฐซึ่งก้าวขึ้นมาเป็นผู้ส่งออกอันดับสองแทนพม่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 ได้แซงขึ้นมาเป็นผู้นำการส่งออกข้าวในตลาดโลก และในระยษณัี้เดียวกันนั้น ไทยก็ต้องเผชิญกับคู่แข่งรายสำคัญอีกประเทศหนึ่งก็คือ สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งก้าวเข้ามาเป็นคู่แข่งชั้นในตลาดสำคัญของไทย อันได้แก่ ตลาดฮ่องกง การที่ไทยต้องพบกับคู่แข่งซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจเช่นนี้ ก่อให้เกิดความตื่นตัวในอันที่จะค้นหาแนวทางตลาดอื่น ๆ เพิ่มขึ้นรัฐบาลไทยจึงได้ร่วมกับภาคเอกชนออกติดต่อกับตลาดใหม่ ๆ ซึ่งก็ได้ผลสมควร โดยเฉพาะประเทศในแถบตะวันออกกลางและประเทศในทวีปแอฟริกา ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2516 ประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้สั่งซื้อข้าวไทยมากเป็นประวัติการณ์เป็นปริมาณถึง 48,840 เมตริกตัน มีมูลค่าส่งออกเท่ากับ 324 ล้านบาท และได้กลายเป็นลูกค้าที่สำคัญของข้าวไทยตั้งแต่นั้นมา

ในตอนต้นทศวรรษที่ 2520 โครงสร้างตลาดข้าวของไทยได้เปลี่ยนแปลงมากขึ้น เนื่องจากลูกค้าจากตะวันออกกลางและแอฟริกาได้เพิ่มความสำคัญขึ้นตามลำดับ ลูกค้าใหม่ ๆ จากทั้ง 2 แห่งนี้ ได้ทยอยกันสั่งซื้อข้าวไทยไปบริโภคกันมากขึ้น ที่สำคัญคือประเทศอิหร่านซึ่งมีปัญหาทางการเมืองกับสหรัฐอเมริกา จึงหันมาซื้อข้าวไทยในปี พ.ศ. 2523 และ

กลายเป็นลูกค้าประจำของไทยอีกรายหนึ่ง โดยมียอดคำสั่งซื้อข้าวแต่ละปีไม่ต่ำกว่า 2,000 ล้านบาท (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2530) ซึ่งในช่วงทศวรรษนี้พ่อค้าส่งออกของไทยได้เรียนรู้กลไกของตลาดข้าวระหว่างประเทศมากขึ้น พ่อค้าหลายรายจึงออกไปติดต่อหาตลาดต่างประเทศด้วยตนเองแทนที่จะพึ่งรัฐบาลหรือนายหน้า (broker) ข้าวระหว่างประเทศอีกต่อไป จึงทำให้สามารถขยายตลาดออกไปได้อย่างไม่หยุดยั้งรวมทั้งยังรักษาตลาดเก่า ๆ ไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

ปัจจุบันในจำนวนผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญในตลาดข้าวระหว่างประเทศนั้น ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศผู้ส่งออกที่มีสัดส่วนส่งออกมากที่สุด ภาวะการส่งออกของข้าวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมามีข้อที่น่าสนใจหลายประการคือ ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นผู้นำในวงการค้าข้าวระหว่างประเทศ เพราะสามารถขยายและเจาะตลาดเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นตลาดในตะวันออกกลาง ตลาดในทวีปแอฟริกา ตลาดจนลาตินอเมริกาในช่วงพระราชบัญญัติความมั่นคงทางอาหาร 1981 ซึ่งมีผลให้ราคาข้าวสหรัฐฯ อยู่ในระดับสูงทำให้ไทยจึงสามารถเจาะตลาดข้าวยุโรปที่สหรัฐฯ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของไทยยึดครองอยู่ได้

อย่างไรก็ดีตลาดนานาชาติของข้าว อาจแบ่งตามมาตรฐานข้าวได้เป็น 3 ประเภท คือ ตลาดสำหรับข้าวมาตรฐานสูง (เทียบเท่าข้าวขาวไทย 100% และ 5%) มาตรฐานปานกลาง (เทียบเท่าข้าวขาวไทย 10%, 15% และ 20%) และที่เหลือได้แก่มาตรฐานต่ำ (25% ลงไป) ลูกค้าที่ซื้อข้าวจากไทยแต่ละประเทศก็มักจะซื้อข้าวแตกต่างกันไปตามมาตรฐานแต่ละชนิดเช่นกัน (มิ่งสรรพ์ ชาวสอาด, 2528) โดยบางประเทศจะซื้อเฉพาะข้าวมาตรฐานสูง เช่น ประเทศซาอุดีอาระเบียและอิหร่าน บางประเทศก็ซื้อแต่ข้าวมาตรฐานปานกลาง เช่น ประเทศทันซาเนียและซูดาน ส่วนบางประเทศจะซื้อเฉพาะข้าวมาตรฐานต่ำ เช่น ประเทศอินโดนีเซียและศรีลังกา ประเทศที่สั่งซื้อคละกันไปก็มีจำนวนไม่น้อยเช่นกัน จึงเห็นได้ว่าอุปสงค์ของข้าวไทยจะแตกต่างกันไปตามมาตรฐานหรือคุณภาพข้าวเป็นสำคัญ ดังนั้นหากจะยึดถือมาตรฐานข้าวซึ่งลูกค้าของไทยแต่ละรายนิยมสั่งซื้อไปบริโภคแล้ว จึงเป็นที่น่าศึกษาว่าความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวของไทยได้ผันแปรไป

จากอดีตอย่างไร ผู้ซื้อซึ่งนิยมซื้อข้าวมาตรฐานสูง ในปัจจุบันได้ก้าวเข้ามาเป็นลูกค้าใหม่เป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ปริมาณการสั่งซื้อสักเท่าใด ตลอดจนลูกค้าเก่า ๆ ที่เคยซื้ออยู่ได้เปลี่ยนแปลงอุปสงค์ของคนไปอย่างไรบ้าง เช่นเดียวกับตลาดข้าวมาตรฐานรอง ๆ ลงไป จะมีความเปลี่ยนแปลงเช่นไร ลูกค้าที่เพิ่มเติมขึ้นมามีประเทศใดบ้าง ลูกค้าที่เคยซื้ออยู่ในอดีตนั้นในปัจจุบันยังซื้ออยู่เช่นเดิมหรือไม่หรือมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ซึ่งถ้าหากจะพิจารณาจากภาพรวมของตลาดข้าวทั้งหมดของไทยแล้ว เราก็จะเห็นว่าอุปสงค์ของข้าวไทยเพิ่มขึ้น แต่คงที่ได้กล่าวแล้วว่าตลาดข้าวนั้นยังได้แบ่งแยกออกเป็นตลาดย่อยอีก 3 ระดับ และอุปสงค์ในตลาดย่อยทั้ง 3 ระดับอาจจะเติบโตขึ้นไม่เท่ากัน ดังนั้นการตอบสนองอุปสงค์ที่เกิดขึ้นให้ถูกต้องก็จะต้องแจกแจงออกไปให้ได้ว่าตลาดใดที่เติบโตขึ้นมามากกว่า และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวออกไปอีก เพื่อให้สามารถสร้างอุปทานให้เติบโตหรือขยายตัวออกไปได้อย่างทัดเทียมกัน

นอกจากนี้ ในระยะปัจจุบันผู้ส่งออกข้าวได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการปรับปรุงเทคโนโลยีในการผลิตให้ดีขึ้น หลายประเทศอาทิเช่น ประเทศปากีสถาน เวียดนามหรือฟิลิปปินส์ก็ดี สามารถเพิ่มผลผลิตของตนเองมากขึ้นจนเหลือจากบริโภคภายในประเทศและส่งออกสู่ตลาดโลกได้ อย่างไรก็ตามก็ตีผลผลิตข้าวส่งออกของประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นข้าวคุณภาพต่ำ ดังนั้นตลาดเป้าหมายของผู้ส่งออกเหล่านี้ก็จะได้แก่ ตลาดข้าวคุณภาพต่ำซึ่งก็เป็นที่น่าอนว่าจะต้องเข้ามาแย่งตลาดของไทย ในขณะที่ในตลาดมาตรฐานสูงไทยก็ต้องแข่งขันกับสหรัฐ ประเทศไทยจึงควรที่จะต้องพิจารณาถึงกลยุทธ์การส่งออกข้าวในชั้นคุณภาพต่าง ๆ ว่าเราน่าจะมีมาตรการในการขยายการผลิตตลอดจนการค้าข้าวในชั้นใดและอย่างไร การขยายตัวของตลาดข้าวไทยนั้นขยายตัวในชั้นคุณภาพใด ราคาของข้าวมาตรฐานต่าง ๆ มีเสถียรภาพแตกต่างกันหรือไม่โดยเฉพาะข้าวมาตรฐานสูงซึ่งไทยมีส่วนทางการตลาดค่อนข้างสูงขณะนี้ เราควรจะมีมาตรการหรือกลยุทธ์อย่างไรในการขยายตลาดให้มากขึ้นซึ่งจะยังประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประเทศในอนาคต

วิทยานิพนธ์นี้จะทำการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวส่งออกของไทย ซึ่งในการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 2 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างตลาดข้าวของไทย โดยเน้นการจำแนกตามมาตรฐานของข้าว
2. เพื่อศึกษาความเติบโตและมีเสถียรภาพของข้าวไทยในตลาดโลก ทั้งนี้โดยจำแนกตามมาตรฐานข้าวเช่นกัน

อนึ่ง การจัดลำดับหัวข้อเรื่อง ในวิทยานิพนธ์มีดังต่อไปนี้คือ

บทที่ 1 เป็นการกล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาและวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้

บทที่ 2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและระเบียบวิธีวิจัย โดยกล่าวถึงผลงานวิจัยที่เคยมีมาเกี่ยวกับตลาดข้าวระหว่างประเทศและการศึกษาเฉพาะกรณีประเทศไทย สำหรับการศึกษาด้านโครงสร้าง พฤติกรรมและผลของการกระทำของตลาดข้าว ส่วนการศึกษาเฉพาะกรณีของประเทศไทยแบ่งออกเป็น การศึกษาความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปสงค์และอุปทานในการเสนอซื้อข้าวไทยในตลาดโลก การศึกษาในแง่ความยืดหยุ่นของการทดแทนกัน และการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพข้าวส่งออกของไทย ระเบียบวิธีวิจัยกล่าวถึงแนวความคิดที่ใช้วิเคราะห์การกระจายตัวของตลาด ดัชนีความไม่มีเสถียรภาพและการวิเคราะห์ที่มาของการขยายตัวของตลาดรวมทั้งวิธีการเก็บข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 3 ตลาดโลกและการค้าข้าวของไทย กล่าวถึงโครงสร้างตลาดข้าวของโลกโดยแยกออกเป็นพัฒนาการของการค้าข้าวของโลกระหว่างพ.ศ. 2400 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และพัฒนาการของการค้าข้าวของโลกตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งโครงสร้างตลาดข้าวโลกในปัจจุบัน นอกจากนี้ได้กล่าวถึงประวัติการขยายตัวของการส่งออกข้าวของไทยซึ่งได้แบ่งออกเป็นการค้าข้าวของไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 พัฒนาการการค้าข้าวของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนกระทั่งปีพ.ศ. 2519 รวมทั้งการขยายตัวของการส่ง

ออกข้าวไทยระหว่างปีพ.ศ. 2520-2530 รวมทั้งได้กล่าวถึงนโยบายและมาตรการข้าวของรัฐ
ในระหว่างปีพ.ศ. 2529-2530 อีกด้วย

บทที่ 4 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวส่งออกของ
ไทย กล่าวถึงการวิเคราะห์ด้านปริมาณการส่งออกของข้าวแต่ละมาตรฐานระหว่างพ.ศ.
2500-2530 การวิเคราะห์ด้านมูลค่าการส่งออกระหว่างพ.ศ. 2500-2530 การวิเคราะห์
ด้านความเปลี่ยนแปลงของผู้ซื้อรายสำคัญของข้าวไทย การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของ
โครงสร้างตลาดข้าวด้วยวิธีการวัดค่าดัชนีความกระจุกตัวของตลาดโดยแยกออกเป็นระหว่างปี
พ.ศ. 2500-2515 และพ.ศ. 2516-2530 ตลอดจนการวิเคราะห์อัตราและที่มาแห่งการ
เติบโตของข้าวไทย

บทที่ 5 การวิเคราะห์เสถียรภาพในการค้าข้าวไทย กล่าวถึงวัตถุประสงค์ใน
การศึกษา วิธีการศึกษาโดยใช้สมการดัชนีความรู้เสถียรภาพมาทำการวิเคราะห์ ผลของการ
ศึกษาซึ่งแยกออกเป็นการวิเคราะห์ด้านเสถียรภาพของมูลค่าการส่งออกรวมและการวิเคราะห์
ด้านมูลค่าเฉลี่ยต่อหน่วยของข้าวแต่ละมาตรฐาน ตลอดจนการนำการวิเคราะห์ทั้งสองด้านมา
ประกอบกัน